

El republicanisme plurinacional

Per Xavier Granell i Roc Solà

Doctorand en Sociologia per la UV. Membre del Consell Editorial d'Agon

i

Doctorand en Història Contemporània a la UAB. Membre del Consell Editorial de Debats pel Demà

El 14 d'abril, s'acostumen a publicar articles elogiant la II República Espanyola, parlant de les transformacions que es van produir, dels avanços que va suposar, de l'heroïcitat del poble resistint el cop d'Estat, etc. Aquest article té una tonalitat diferent. Ens proposem continuar el diàleg amb la tradició republicana espanyola, tal i com vam fer en l'article anterior, per a terminar formulant la nostra hipòtesi: el republicanisme plurinacional com a projecte polític alberga en el seu interior un model d'Estat i una manera d'estructurar i organitzar el poder d'acord tant amb la pluralitat de demos que componen l'Estat com amb les transformacions que s'han produït a l'estructura social com a conseqüència del neoliberalisme.

Fem com que no existeix tradició republicana a Espanya. Una resposta a José Luis Villacañas.

Que on hi ha poder hi ha resistència, i no obstant (o millor: per això mateixa), aquesta mai està en posició d'exterioritat respecte del poder

Michel Foucault, Historia de la sexualidad I. La voluntad de saber.

Al contrari del que escrivia José Luis Villacañas en un article antic titulat "La ausencia de tradición republicana en España", en aquest article defenem que no sols existeix tradició republicana sinó que ja ocupat un rol central en la conquesta de drets i llibertats per a les classes populars.

La tesi del professor Villacañas es pot sintetitzar així: l'absència en Espanya de la reforma luterana hauria impossibilitat un esperit unitari que haguera aconseguit federar als comuns en la seua revolta del segle XVI. Des d'aleshores, Espanya es trobaria en un retràs cultural respecte a l'Europa moderna que hauria propiciat que no existirà una tradició republicana pròpia.

Des del nostre punt de vista, s'hauria de canviar la perspectiva i fer unes consideracions generals sobre la història contemporània del nostre país. Històricament parlant, la base social de l'Estat espanyol no ha sigut una nació, sinó un conjunt d'identitats col·lectives més o menys diferenciades que no s'unificaren a partir de determinats processos socials, sinó que es van mantenir davall les estructures de l'Estat que cada vegada es va anar fent més autoritari fins al franquisme (a excepció de la Segona República). Per aquesta raó, per

exemple, les constitucions que realment van durar en el temps -la de 1845 i la de 1876- van ser les que estructuraren un sistema de poder que el franquisme va prolongar fins les últims conseqüències. L'Estat centralista espanyol mai va tindre capacitat modernitzadora i va ser impermeable a les reformes democràtiques. Trobem ací la importància històrica del republicanisme, de l'anticlericalisme, de l'antimilitarisme i de l'anarquisme com elements de la cultura política d'unes classes treballadores marginades. Al patir un Estat tan tancat, totes les cultures polítiques que pretenien el que Weber anomena "democratització social", van quedar impregnades d'aquest rebuig a "l'Estat oficial". Així, Pi i Margall, al seu llibre de 1877, *Les nacionalitats*, defenia algunes propostes:

Volem l'autonomia de totes les províncies i les volem totes amb llibertat per organitzar-se tal com els aconselli la raó i les especials condicions de la seva vida. Som federals precisament perquè entenem que les diverses condicions de vida de cada província exigeixen no la uniformitat, sinó la varietat d'institucions provincials; [...] La diversitat de condicions de vida exigeix en els pobles diversitat d'institucions; per no partir d'aquesta idea, el règim unitari és a Espanya, com arreu, pertorbador i tirànic. (Pi i Margall, 2010)

No és casual que després del fracàs de l'últim intent democratitzador del segle XIX -la Primera República- sorgiren distintes cultures polítiques d'àmbit regional i amb un fort rebuig de l'Estat. És necessari destacar que no es tracta d'una derrota únicament a nivell ibèric, el propi Gramsci escrivia sobre la situació francesa:

En el 70 i el 71 hi va a ver a França dos terribles derrotes, la nacional, que va modificar als intel·lectuals burgesos, i la derrota popular de la Comuna, que va modificar als intel·lectuals revolucionaris. La primera va crear dos personatges com Clemenceau, fonament del jacobinisme nacionalista francès, la segona, va crear l'antijacobinisme de Sorel i el moviment sindicalista "apolític". El curiós antijacobinisme de Sorel, sectari, mesquí i antihistòric, és una conseqüència de la sagnia popular del 71 [...]. La sagnia del 71 va tallar el cordo umbilical entre el "nou poble" i la tradició de 1793.¹

La caiguda de la Primera República a Espanya tancava la possibilitat d'un tipus de model d'Estat i tindria conseqüències històriques que marcarien la forma de la disputa política fins els nostres dies. L'actuació del govern de la Restauració, dirigit per Cánovas, construiria un règim que exclouria a les forces obreres i republicanes, suspendria els drets polítics, anul·laria el judici per jurat, la llibertat de càtedra, el matrimoni civil, la llibertat de premsa i reconeixeria al catolicisme com a religió oficial. Es consolidava així el model d'Estat que, com dèiem abans, es va prolongar fins les últimes conseqüències amb el franquisme.

Així, considerem que sols entenent la particular estructura tancada i exclouent de l'Estat es pot estudiar seriosament la tradició republicana a Espanya. Sols així es pot comprendre que no per casualitat el republicanisme català d'Alomar, Layret o Companys, siguera un republicanisme de clara inspiració pimargalliana o que l'andalucisme de Blas Infante estiguera completament inspirat en el federalisme pactista de Pi. Tampoc es casualitat que Castela en 1944 diguera "do autor de *Las nacionalidades* sóio restou en pe -como un masto de bandeira no deserto- o seu exemplo de vida, a súa limpeza de mires e de conduta", o inclús que l'anarquisme de Federica Montseny o Salvador Seguí tinguera una

¹ Gramsci, Antonio. *Cuaderno 4*, §66.

visió i organització clarament inspirada en el federalisme de Pi. Pràcticament tots els actors polítics que tingueren un rol central i protagonista en els 30 anys de crisi de la Restauració estigueren inspirats en la tradició del republicanisme federal pimagallista. Convé destacar també que quan quasi tota Europa -la moderna i il·lustrada Europa- s'instal·laven règims feixistes, al nostre país –“atrasado y sin reforma protestante”- es declarava una República amb voluntat de laïcitzar l'Estat, de democratitzar l'exèrcit i de socialitzar l'educació i la terra de manera igualitarista.

Es sorprenent llavors que, en l'article al qual responem, Villacañas done per vàlids els següents implícits en la següent pregunta que es formula:

Quan va començar aquella línia de divergència que ens va anar distanciant dels pobles més avançats d'Europa i convertint en un poble impolític, incivil, trist i endarrerit, sense vincles comunitaris forts, que ens va conduir a una successió de guerres civils que travessa la nostra modernitat i que desemboca en aquella sagnant contesa de 1936, que va sorprendre al món per la seua ferocitat, crueltat i inhumanitat?

S'assumeix així la lectura historiogràfica segons la qual la Segona República estava suposadament condemnada al fracàs per la nul·la tradició democràtica i republicana espanyola. Aquesta interpretació no té capacitat d'oferir una explicació convincent respecte al perquè va existir una república i no es va prolongar una dictadura com a Itàlia i, tanmateix, tampoc s'analitza amb quina forma política es produeix l'acumulació de potència política que anava a permetre la caiguda de la monarquia i de la dictadura de Primo de Rivera. El problema que trobem al text de Villacañas és que busca al republicanisme en l'Estat, però no se n'adona que amb un Estat tan tancat i exclouent, i seguint a Foucault quan diu que mai la resistència està en posició d'exterioritat respecte al poder, el republicanisme va prendre una forta empremta contrària a eixe mateix Estat oficial, i es va identificat amb l'anarcosindicalisme o el catalanisme que van tindre un paper destacat en l'arribada de la Segona República.

Republicanisme federal. El model territorial és el model d'Estat

L'essència del federalisme rau en la divisió de la sobirania. Una nació constituïda federalment no és només un estat simple, però tampoc és una agregació d'estats sobirans. És un estat compost, format per diversos estats sobirans i un estat general, en part, també sobirà.

Valentí Almirall, *La Confederació Suïssa i la Unió Americana. Estudi Polític comparatiu*.

Existeix suficient literatura en torn al federalisme de Pi i Margall. Inclús es parla de que més que un republicà federal hauria de considerar-se'l un federalista republicà. I és que no hi havia en Pi una fetitxació de la República com a forma d'Estat separada de l'organització econòmica, administrativa, etc. De fet, criticaria fermament les nocions unitàries de repúbliques al·ludint que aquestes no són una vertadera república, sinó una “monarquia amb gorra frígia”.

Sols l'absència d'imaginació política, conseqüència de l'assimilació de part del paradigma neoliberal, pot explicar que hui en dia es pugui atendre a com s'organitza i estructura un territori de manera aïllada i separada a com s'organitza i s'estructura el poder. Així, durant el

cicle 2011-2014 es debatia, en el millor dels casos, com articular la qüestió social amb la qüestió nacional, quan no es contraposaven aquestes dues qüestions amb el mantra de “les banderes oculten les coses de menjar”.

La comprensió parcial o incompleta al voltant de què és un Estat (o, més concretament, un Estat capitalista) no és únicament una característica actual. Existeixen enfocaments que entenen l'Estat com un *paràsit*, assumint que aquest no ocupa cap rol en la producció o reproducció econòmica i no és més que l'expressió d'interessos egoistes irreconciliables que ex produeixen en la societat civil. Altres ho entenen com un *epifenomen*, assumint el binomi estructura/superestructura i situant l'Estat en el segon camp, com una institució determinada per les relacions de producció corresponents a una fase determinada de desenvolupament de les forces productives. Per últim, tot i que podríem continuar, assenyalarem l'enfocament de l'Estat com *poder de classe*. Segons aquesta perspectiva, l'Estat és una màquina burocràtica-militar al servei d'una classe determinada, assumint així una visió ahistòrica(perquè no explica les situacions concretes en les que la classe econòmicament dominants i el poder estatal es bifurquen) i instrumental (l'Estat com una màquina i no com una relació).²

Al nostre entendre, i per no estendre'ns massa en aquesta qüestió, la comprensió de quina cosa siga un Estat i de com s'haja construït en cada procés històric, té una doble motivació: primer establir on, per què i com s'estructura una determinada construcció de poder polític i, segon, establir una *hegemonia real*, és a dir, no sols administrativa o burocràtica, sinó de direcció orgànica del conjunt de la societat.

L'Estat no pot ser comprés d'altra forma que no siga com Estat integral, és a dir, com hegemonia cuirassada de coerció. Si l'Estat té un paper constitutiu dels grups dominants i la seua cohesió, donat que no hi ha classe dominant que no ho siga a partir de l'Estat, és perquè la seua funció no es limita a la repressió física organitzada, sinó que té un rol central a l'hora d'organitzar les relacions ideològiques. Ací la noció d'ideologia no refereix únicament a un conjunt d'idees més o menys coherents, sinó que, a més, agrupa a tota una sèrie de pràctiques, com hàbits, costums, modes de vida i, en definitiva, un conjunt de practiques socials (dins les quals trobem les pràctiques polítiques i econòmiques).³

Gramsci, en la seua polèmica amb les corrents que s'anomenaven d'esquerres (bordiguisme), ja va criticar els qui tenien visions reduccionistes respecte a com domina la classe dominant. Així:

"Amb 'lluïta de classes' es 'justificava' i 'explicava' tot, però no s'entenia res i res es feia entendre. La burgesia, com hui per al nostre 'esquerranista', era un obscè

² Pot consultar-se una aproximació més completa a aquests enfocaments a Jessop, Bob. “Teorías recientes sobre el Estado capitalista”, *Cambridge Journal of Economics*, 1977, 1, pp. 353-373.

³ Nicos Poulantzas acceptarà la definició gramsciana d'Estat (coerció+ideologia) si, i sols si, es reconeix l'actuació de l'Estat a l'hora de crear, transformar i produir realitats. Pot consultar-se Poulantzas, Nicos. *Estado, Poder y Socialismo*. Siglo XXI Editores, S. A., 2005.

personatge que *maniobrava de manera diabòlica* per a conservar i enganyar al proletariat.”⁴

L'exclusió, per tant, de diferents “parcel·les” que composen la totalitat de l'Estat no respon a altra raó que la falta d'imaginació política transformadora. Per dir-ho amb José Aricó, “el límit del pensament no expressa, en definitiva, altra cosa que el límit de la capacitat de transformar”.⁵

Dins d'aquells intel·lectuals dels quals la seua riquesa de pensament no és més que una extensió de la seua capacitat i voluntat de transformar, es troba Pi i Margall. Així com altres grans pensadors, la contradicció que es troba per baix del seu pensament i la seua obra no és altra que la tensió entre autoritat i llibertat. En les seues pròpies paraules:

“Hi ha, senyors, en el món dos principis que es contradiuen mútuament, que estan en perpètua lluita, i que precisament pel fet d'estar-ho, engendren el moviment polític en les societats. Aquests dos principis són l'autoritat i la llibertat. Existeixen en els pobles dues necessitats coetànies, dues necessitats iguals en forces: la llibertat i l'ordre”.⁶

En Maquiavel trobem aquesta tensió entre els dos humors (la noblesa i el poble), en Marx la contradicció capital-treball, en Gramsci amb l'hegemonia, en Rousseau amb la “voluntat general” o en Foucault amb el binomi poder/resistència. Una de les tensions derivades de la ja mencionada contradicció entre autoritat i llibertat en Pi, és la referent a unitarisme i federalisme -del llatí *foedus*, pacte-. Per a Pi, la monarquia seria el màxim representant de la centralització, en tant que acumulació i concentració del poder o autoritat. El federalisme, per altra banda, seria la unitat en la diversitat, la garantia de convivència d'allò diferent el fonament del qual és el pacte i no la imposició.

Com s'indica a la frase que obri aquest apartat, “l'essència del federalisme rau en la divisió de la sobirania. Una nació constituïda federalment [...] És un estat compost, format per diversos estats sobirans i un estat general, en part, també sobirà.” La ubicació del debat en el terreny de la sobirania evita caure en les posicions habituals respecta a si l'Estat autonòmic és o no federal per transmetre mes o menys competències. No es tractaria llavors de cedir un gran número de competències, sinó de reconèixer els diferents *demos* que constitueixen l'Estat espanyol i la capacitat d'augovernar-se com Estats sobirans.

Aquest model es va pretendre implantar amb el Projecte de Constitució federal de 1873 i és, al mateix temps, el model de Companys de 1934 quan va declarar “l'Estat Català dins de la República Federal espanyola.” I no és casual que el federalisme fóra la fórmula per a les grans figures republicanes espanyoles, això respon a la forma del subjecte polític

⁴ La cita ha sigut obtinguda a Buci-Glucksmann, Christine. Gramsci y el Estado. Hacia una teoría materialista de la filosofía. Siglo XXI de España Editores, 1978, p. 121.

⁵ Aricó, José. La cola del diablo. Itinerario de Gramsci en América Latina. Pontosur, S. R. L., 1998, p. 14.

⁶ Pi i Margall, Francesc. “Discurs a les corts en defensa de la federació republicana (1869)”, a *Les nacionalitats...*, 2010, p. 473.

transformador que històricament s'havia configurat. A diferència de França on la força del moviment revolucionari residia principalment a París, a Espanya ha sigut via federació (centre-perifèria o perifèria-perifèria) com s'han produït les grans mobilitzacions populars.

Hi ha un altre element a tindre en compte en la crítica al centralisme que ha anat ocupant certa centralitat (redundància inclosa) en el debat públic, i és aquell que fa referència a la concentració econòmica, poblacional, de recursos i de presència mediàtica en torn a certs nuclis urbans. El model territorial federal o federalitzant té la responsabilitat de fer-se càrrec d'aquesta qüestió en tant que l'origen resideix en el mateix punt al que fem referència: el centralisme polític. La identificació de Madrid amb Espanya propicia l'empobriment de certs territoris que han anat conformant el que s'anomena "España vaciada". Amb una estreta relació amb aquest procés, trobem la desidentificació territorial amb una determinada concepció d'Espanya, mostra d'açò són els 43 diputats que hui formen part del Congrés dels Diputats i que no pertanyen a forces polítiques d'àmbit nacional-estatal.

Es reunirien així dos aspectes essencials al voltant dels quals es pot articular un projecte que no siga únicament de resistència: un és la plurinacionalitat i altre la federació. El primer va estar present en el primer Podemos (2014-2016), fins al punt de que a les eleccions generals de 2016 es va produir el *sorpasso* al PSOE al País Basc, Navarra, País Valencià, Catalunya i Comunitat de Madrid (en alguns casos, com País Basc i Catalunya, aconseguint la primera posició). La federació com estructura organitzativa mostra reticències per que fa a l'organització política o, en els seus intents recents, pocs èxits electorals.

Un suau format centralista o la crisi plurinacional de 2020

Després de la fi del bipartidisme a 2015 s'han produït 4 eleccions generals en 4 anys. La crisi de règim que es va obrir amb l'abdicació del Rei Juan Carlos I podem dir que es troba en una situació d'estabilització molt fràgil amb el govern progressista del PSOE i Unidas Podemos. Aquesta estabilització no implica que s'haja tancat la crisi de règim, en absolut. Dependrà de la capacitat de les forces progressistes d'encarar les 3 crisis fonamentals que es van fer visibles al 2014: la social, la democràtica i la plurinacional.

Com comentàvem, des de les últimes eleccions generals, hi ha 43 diputats i diputades que no pertanyen a partits d'àmbit estatal, i alguna força que no es ni nacionalista ni autonòmica, sinó directament provincial, com Teruel Existe. Sembla que a Leon es volen separar de Castilla, els trens d'Extremadura estan en unes condicions lamentables i tot i que el *Procés* ha terminat, les problemàtiques que expressava no s'han solucionat. La hipertròfia del discurs nacionalista espanyol que cada vegada es condensa més a Madrid està produint que cada vegada més gent, que se sent espanyola, no es veja representada amb aquestes forces. Van en augment les forces polítiques que són etiquetades de no-nacionalistes i es sospita del seu compromís amb un projecte que tinga a Espanya com a marc d'actuació.

La mort de l'Estat de les autonomies es fonamental en aquesta crisi de plurinacionalitat, i en el cas català, està molt relacional -però no sols- amb la sentència de 2010 contra l'Estatut per part del Tribunal Constitucional. Aquesta sentència, que moltes vegades es menysprea dient que l'Estatut no va tindre molt suport social -ERC votaria en contra de la seua reforma, per exemple-, suposaria una alteració radical dels principis fundadors respecte dels

pactes del 78. Trenca el concepte de “bloc de constitucionalitat”, la idea de que els Estatuts tenen un rang de Constitució i no són subjectes de ser intervinguts pel poder central (aquest aprovava o no aprovava, però no modificava). D’aquesta manera, s’inicia una profunda crisi territorial, plurinacional, de concepció de l’Estat, que va molt més enllà de la qüestió catalana però que no li és completament aliena. Qüestió que, per altra banda, expressava en 1932 el ponent d’ERC a la discussió de l’Estatut, Amadeu Hurtado, quan deia que “costava d’entendre aquest paradoxa fins que arribàvem a descobrir que el concepte que generalment es tenia d’autonomia era el de concessió per la gràcia de l’Estat, que per raons de conveniència es podia atorgar, restringir o suprimir, i no com un reconeixement de la sobirania de Catalunya”.

El model de finançament autonòmic també es trenca perquè les retallades de l’anterior crisi van recaure sobre les autonomies. I és important insistir en que les autonomies -que estan lluny de ser estats membres d’una federació, com defèn el PSOE- sostenen l’Estat de benestar o, millor dit, és la forma concreta a partir de la qual s’ha construït al nostre país l’Estat de benestar, al tindre les competències d’educació, sanitat i serveis socials. És important destacar-ho perquè no poques vegades el discurs de la dreta atacant les autonomies (tant des dels seus partits com des dels seus mitjans), és un discurs que ataca -perquè no s’atreveixen a fer-ho frontalment- el sistema públic de benestar.

Així, l’única alternativa a un govern de les tres dretes és, com diu l'historiador Xavi Domènech, una articulació d’agenda, programa i projecte comú entre les forces progressistes no sols del govern, sinó de la coalició de la investidura a partir d’un nou model ecològic, feminista, de polítiques migratòries i una aliança que expresse un nou model territorial que accepti el pacte de lliure voluntat i, per tant, el dret a decidir.

AGON
Qüestions Polítiques